

Майя СУПРУН,

orcid.org/0000-0002-6800-2729

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей

Волинського національного університету імені Лесі Українки

(Луцьк, Україна) maiasuprun@gmail.com

НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У ВНЗ

У статті розглянуто особливості навчання іноземних мов студентів з особливими освітніми потребами. Це є завдання не просте, але знання мови розширює освітні можливості таких людей, дозволяє їм стати частиною глобального освітнього середовища та відчувати себе соціально адаптованими. Відзначено, що людина з обмеженими можливостями може відчувати певні труднощі в процесі вивчення іноземної мови, наприклад, труднощі із засвоєнням нових лексичних одиниць, граматичних та синтаксичних конструкцій, аудіюванням (труднощі фонематичного характеру унеможливають диференціацію схожих звуків). Але навчання іноземної мови студентів з порушеннями здоров'я сьогодні є особливо актуальним через те, що в наш час не стільки важливо дати студенту якомога більший багаж знань, скільки забезпечити його загальнокультурний, особистістний і пізнавальний розвиток, озброїти таким важливим умінням, як уміння вчитися. Підкреслюється, що наявність лише одного студента з особливими освітніми потребами в групі вже потребує особливої уваги викладача, внесення різноманітних змін у перебіг навчального процесу та застосування відповідних підходів. У статті визначено особливості навчання іноземної мови дітей із порушеннями слуху, зору. Наголошується, що дітям із порушеннями слуху, з розладом уваги й мовлення краще вводити новий матеріал, використовуючи наочність. Охарактеризовано специфіку труднощів, які викликає порушення слуху та зору у процесі навчання іноземної мови. Відзначено, що під час занять з іноземної мови зі студентами з особливими освітніми потребами в викладача на перше місце висувається завдання щодо розвитку мислення, пам'яті, мовлення, активізації пізнавальної діяльності. Використовуючи інформаційно-комунікаційні технології, студенти з особливими освітніми потребами із задоволенням та бажанням опановують іноземну мову. Застосування ігрових програм, перегляд відеофільмів, аудіозаписів допомагає студентам швидше та легше запам'ятовувати запропонований викладачем матеріал. Завдяки цьому в студента виникає відчуття, що його зусилля не марні. Навчити дитину з особливими освітніми потребами іноземної мови – це складний і тривалий процес.

Ключові слова: *лексичні одиниці, граматичні та синтаксичні конструкції, наочність, інформаційно-комунікаційні технології, особливі освітні потреби, методи навчання, порушення слуху та зору.*

Maia SUPRUN,

orcid.org/0000-0002-6800-2729

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages for Humanities

Lesya Ukrainka Volyn National University

(Lutsk, Ukraine) maiasuprun@gmail.com

TEACHING OF FOREIGN LANGUAGES OF STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN THE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

The article deals with the peculiarities of teaching of foreign languages of students with special educational needs. This task is not simple, but knowledge of the language expands the educational capabilities of such people, allows them to become part of the global educational environment and feel themselves socially adapted. It is noted that a person with limited possibilities may experience certain difficulties in the process of studying of foreign language, for example, difficulties with the mastering of new lexical units, grammatical and syntactic structures, listening (phonetic difficulties make it impossible to differentiate similar sounds). But teaching of foreign language of students with health problems is especially relevant today due to the fact that in our time it is not so much important to give the student as much knowledge as to ensure his general cultural, personal and cognitive development, to equip him with such an important skill as the ability to learn. It is emphasized that the presence of only one student with special educational needs in the group requires special attention of the teacher, making various changes in the course of the educational process and applying appropriate approaches. The peculiarities of teaching of foreign language of children with hearing and vision impairments are defined. It is emphasized that it is better to introduce new material to children with hearing

impairment, attention and speech disorders by using visibility. It is characterized the specifics of difficulties which are caused by hearing and vision impairments in the process of studying of foreign language. It is noted that during classes of foreign language with students with special educational needs, the teacher puts the first task of the developing of thinking, memory, speech, activating of cognitive activity. Students with special educational needs master the foreign language with pleasure and desire by using of the information and communication technologies. The use of game programs, watching videos, audio recordings help students to remember the material offered by the teacher faster and easier. Due to this, the student has a feeling that his efforts are not vain. Teaching a child with special educational needs of foreign language is a complex and lengthy process.

Key words: *lexical units, grammatical and syntactic constructions, visibility, information and communication technologies, special educational needs, teaching methods, hearing and vision impairments.*

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження обумовлена реаліями сьогодення, які вимагають, щоб студенти з особливими освітніми проблемами вивчали іноземну мову й активно використовували її у процесі навчання.

Модернізація освітньої системи, розвиток інклюзивного підходу до навчання вимагають перегляду та пошуку нових рішень щодо навчання іноземної мови на різних рівнях. Студенти з особливими освітніми потребами мають різні здібності і можливості, але всі бажають, щоб їхні відмінності поважали, щоб їх розуміли і цінували як викладачі, так й інші студенти.

Що стосується викладачів іноземних мов, які працюють із студентами з особливими потребами, їх треба навчити того, як ефективно застосовувати специфічні форми, методи та прийоми навчання іноземної мови студентів з особливими освітніми потребами. Крім того, варто не забувати про використання нових інформаційних технологій у навчанні, невербальних засобів спілкування, наочних, словесних та практичних методів навчання іноземної мови, різних видів дидактичних ігор (зокрема, мовленнєвих), проведення нетрадиційних занять тощо.

Аналіз досліджень. На сучасному етапі розвитку корекційної освіти в Україні та інших країнах світу зростає роль досліджень, спрямованих на дослідження особливостей становлення і розвитку інклюзивного навчання, пошук ефективних шляхів організації і проведення корекційно-розвивальної роботи з дітьми, які мають особливості психофізичного розвитку.

Специфіку навчання іноземних мов дітей з особливими освітніми потребами відображено в наукових працях О. Казачінер (Казачінер, 2016: 276), І. Каминіна (Каминін, 2016), С. Чиж (Чиж), К. Шапочки (Шапочка, 2016: 136), Н. Щерби (Щерба, 2018: 20) та інших. Питання підготовки фахівців іноземних мов до навчання дітей з особливими освітніми потребами були предметом досліджень О. Волошиної, Н. Дмитренко (Волошина, 2016:142), О. Казачінер (Казачінер, 2017: 124), К. Шапочки (Шапочка, 2014) та інших.

Метою статті є визначення особливостей створення інклюзивного освітнього середовища на заняттях іноземної мови у ВНЗ. Відповідно до мети нами було сформульовано такі завдання дослідження: 1) окреслити характерні риси інклюзивного освітнього середовища, його переваги для студентів із особливостями психофізичного розвитку; 2) на підґрунті власного педагогічного досвіду висвітлити форми, методи та прийоми навчання іноземної мови студентів з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу. Сучасна освіта в Україні знаходиться в перехідному етапі становлення гуманістичної освітньої парадигми, теоретичні засади якої закладено вітчизняними дослідниками і педагогами (Г. Сковорода, К. Ушинський, Ж. Руссо, І. Бех, С. Гончаренко, І. Зязюн, Ю. Мальваній та ін.). Видатний вітчизняний дослідник С. Гончаренко зазначав, що гуманізація освіти є центральною складовою нового педагогічного мислення, яка передбачає перегляд, переоцінку всіх компонентів педагогічного процесу в світлі їх людинотворної функції (Гончаренко, 1997). Гуманізація освіти означає повагу до особистості, довіру до неї, прийняття її особистісних цілей, запитів й інтересів; створення сприятливих умов для розкриття і розвитку її здібностей і обдарувань, повноцінного життя на кожному з вікових етапів для її самовизначення. Сучасна гуманістична парадигма освіти будується на ідеях особистісно орієнтованої освіти, організації індивідуально-творчої, ціннісної діяльності. Реалізація гуманістичної парадигми передбачає впровадження інклюзивної освіти. Упродовж останніх 20-ти років концепція «інклюзія», або «соціальна модель» розвивається в Україні, спрямовуючись на зміни в суспільстві таким чином, щоби воно забезпечувало рівну участь кожного громадянина у здійсненні його/її прав і надавало йому/їй таку можливість (Софій, 2007).

Як зазначає дослідниця Колупаєва А. А., інклюзія ґрунтується на визнанні та повазі індивідуальних людських відмінностей і передбачає збереження відносної автономії кожної суспільно-

соціальної групи (Колупаєва, 2009). В основу ідеології інклюзивної освіти покладено виключення будь-якої дискримінації, рівне відношення до кожного індивіда, незалежно від його/її особливостей, а також розуміння необхідності пристосування закладів освіти до індивідуальних потреб кожного, створення умов рівного доступу до якісних освітніх послуг.

Інклюзивне навчання висуває нові вимоги до викладача ВНЗ. Він повинен уміти визначити пріоритетні корекційні, навчальні, виховні завдання, напрями їх реалізації; розробити індивідуальний корекційно-компенсаторний план роботи для кожного студента; адаптувати навчальні плани, програмний матеріал, методи, форми навчання та виховання до індивідуальних освітніх потреб студентів; орієнтуватися на соціальний досвід, пізнавальні можливості кожного студента; розробити різноманітні прийоми та засоби для сприяння загальному розвитку студентів; створювати умови для соціальної адаптації студентів з особливостями психофізичного розвитку та здорових дітей, набуття ними соціальних навичок.

Слушною є позиція С. Чиж щодо необхідності спрямування навчання іноземних мов учнями з особливими потребами на формування вмінь мовленнєвої поведінки в ситуаціях, що відображають комунікативну діяльність у її незмінних, природних формах (Чиж, 2017:149).

Цілком очевидним є той факт, що людина з обмеженими можливостями може відчувати певні труднощі в процесі вивчення іноземної мови, наприклад, труднощі із засвоєнням нових лексичних одиниць, граматичних та синтаксичних конструкцій, аудіюванням (труднощі фонематичного характеру унеможливають диференціацію схожих звуків). Але навчання іноземної мови студентів з порушеннями здоров'я сьогодні є особливо актуальним через те, що в наш час не стільки важливо дати студенту якомога більший багаж знань, скільки забезпечити його загальнокультурний, особистістний і пізнавальний розвиток, озброїти таким важливим умінням, як уміння вчитися. Таким чином, під час занять з іноземної мови зі студентами з особливими освітніми потребами у викладача на перше місце висувається завдання щодо розвитку мислення, пам'яті, мовлення, активізації пізнавальної діяльності. Використовуючи інформаційно-комунікаційні технології, студенти з особливими освітніми потребами із задоволенням та бажанням опановують іноземну мову. Використання ігрових програм, SMART-дошки, перегляд відеофільмів, аудіозаписів допомагає студентам швидше та легше запам'ятовувати запро-

понований викладачем матеріал. Завдяки цьому в студента виникає відчуття, що його зусилля не марні. Навчити студента з особливими освітніми потребами іноземної мови – це складний і тривалий процес. Так дітям із порушенням слуху, з розладом уваги й мовлення краще вводити новий матеріал, використовуючи наочність: кольорові малюнки, презентації, електронні завдання, невеликі схеми, опорні таблиці, тексти у вигляді коміксів. Для закріплення нової лексики можна використовувати різноманітні вправи: скласти слова з літер, вставити пропущені літери в слова, слова – у речення. Домашнім завданням доцільно давати картки зі словами та пропонувати презентації для повторення вивченої на занятті лексики. Великим успіхом користуються різноманітні відеоуроки. Використання інтерактивних презентацій у Power Point дозволяє яскраво й наочно презентувати всі навчальні теми, навіть ті, які, на перший погляд, є нудними для вивчення, а також розвинути й проконтролювати навички аудіювання, читання з різними стратегіями, відпрацювати, закріпити й удосконалити лексико-граматичний матеріал, перевірити себе самостійно й виправити помилки, що є важливим для дітей із ДЦП, які пишуть повільно й нерозбірливо.

Сенсорні порушення вважаються нечастими розладами. Однак наявність лише одного такого студента в групі вже потребує особливої уваги викладача, внесення різноманітних змін у перебіг навчального процесу та застосування відповідних підходів. Втрата слуху, навіть у легкій формі, суттєво впливає на загальні здібності. Це спричиняє проблеми в навчанні, особливо під час виконання завдань, де потрібно багато читати й писати.

Загальна категорія «порушення слуху» охоплює широкий діапазон: від часткової втрати слуху, що може лише заважати в гамірному середовищі, до глухоти, коли діти не можуть чути звуки, навіть якщо їх підсилюють (за допомогою слухових апаратів)

При всіх типах порушення слуху відбувається зниження сприймання, переробки, зберігання і використання інформації. Особливості довільного і мимовільного запам'ятовування наочного матеріалу відбиваються на стійкості і тривалості зберігання матеріалу в пам'яті.

Навчання іноземній мові при порушеннях слуху не може проводитись шляхом прямого використання існуючих методик, які застосовуються для навчання людей з нормальним слухом. Люди з вадами слуху сприймають мову зовсім по-іншому, ніж люди з нормальним слухом. У них інші шляхи формування словесного мовлення,

оволодіння граматичним складом, розвитку мовних повідомлень. Ці фактори впливають на своєрідність засвоєння ними мови і, як наслідок, створюють необхідність розробки спеціальних методів навчання англійській мові.

При вивченні іноземної мови вдосконалення пам'яті студентів з порушеннями слуху необхідно формувати у словесному мовленні, в процесі навчальної діяльності. Для цього необхідно забезпечити повне розуміння тексту, допомогти студентам з проблемами слуху опанувати прийоми довільного запам'ятовування: розбивка тексту на смислові частини, виділення в тексті опорних смислових одиниць, використання наочних засобів для запам'ятовування; необхідно навчити їх включати нову інформацію, яка запам'ятовується в існуючу систему знань.

Потрібно зазначити, що у студентів з вадами слуху продуктивність мимовільного запам'ятовування вища ніж довільного. Тому при навчанні таких дітей слід, з одного боку, домагатись якомога більше повторень, а з іншого – використовувати різноманітні мнемонічні прийоми, зокрема такі, що спираються на наочність, заучування слів у реченнях, ігри тощо.

Письмова мова, незважаючи на труднощі, має для глухих деякі переваги над усною, оскільки вона не вимагає наявності слуху, а сприймається за допомогою зору. Найбільш важким для глухого є засвоєння граматичного ладу пропозиції, правил словосполучень, зв'язків слів.

При відстроченому відтворенні у студентів з проблемами слуху спостерігається тенденція отождошення схожих об'єктів. При вивченні іноземної мови у таких студентів необхідно вдосконалювати пам'ять у словесному мовленні. Для цього слід забезпечувати повне розуміння тексту, допомагати студентам з проблемами слуху опанувати прийоми довільного запам'ятовування: розбивка тексту на частини, виділення у ньому опорних смислових пунктів, використання наочних засобів для запам'ятовування.

Потрібно не забувати про те, що увага у таких студентів нестійка: вони не можуть протягом тривалого часу займатись одним видом діяльності, тому на занятті варто постійно змінювати форми роботи і навчальний матеріал.

Щодо роботи з дітьми з легкими порушеннями слуху та з легкими мовленнєвими розладами, нами здійснювався розвиток їхнього фонетико-фонематичного сприймання за допомогою таких форм, методів та прийомів:

1) ігор на відгадування звука, який вимовляється, по губах;

2) ігор та вправ на диференціацію схожих приголосних та довгих / коротких голосних звуків у словах;

3) написання слів, які мають складну орфографію, за зразком, пояснення їх значення, розвитку мовлення шляхом складання речень із цими словами;

4) використання артикуляційної, дихальної гімнастики;

5) використання елементів логоритміки.

Коли йдеться про порушення зору, то мається на увазі втрата зору, навіть у випадках, коли особа носить лінзи. Природа втрати зору і її рівень значно відрізняються, тому для ефективного навчання кожен зі студентів може потребувати індивідуальних адаптацій навчальних матеріалів і диференційованого викладання. Інклюзивне навчання для студентів з порушеннями зору – найбільш прийнятна форма навчання. Викладачі, які працюють із цими студентами, мають розуміти природу труднощів конкретного студента, щоб дібрати відповідні підходи для їх усунення. Серед науковців і практиків і досі тривають дебати щодо освітнього середовища, у якому було б найкраще надавати послуги студентам із сенсорними порушеннями.

Студентам із порушеннями зору краще вводити новий матеріал на слух. Необхідно промовляти фрази декілька разів. Це може бути робота хором (разом із викладачем), а потім повторення за ним. Під час роботи з такими студентами можна використовувати аудіотексти, пісні, лічилки та римівки англійською мовою.

Варто познайомити з методами, які актуальні для використання у вивченні англійської мови зі слабозорими студентами:

– **фільми, відео**

Намагайтесь знайти відео на цікаві теми. Можна дивитися інтерв'ю улюблених акторів і актрис. Варто готувати приклади рідною та англійською мовами. Можна відео переглядати по черзі рідною мовою та англійською.

– **пісні**

Необхідно зробити наголос на прослуховуванні англійських пісень. Навіть фонове прослуховування пісень відкладається на підсвідомому рівні та студент краще запам'ятовує вимову. Можна відкривати слова пісні та підспівувати разом.

– **аудіокнига**

Аудіокнига – хороший аналог читання книг, без напруження зору, що неабияк важливо для дітей з його порушенням та вадами. Слухати аудіо книгу краще невеликими частинами, розділами або ж навіть по кілька хвилин. Допоможе прослуховування тієї ж частини українською мовою, але вже після усвідомлення англійського варіанту.

Метод Пімслера. Важливою частиною цього методу є аудіювання, під час якого слухач буде фрази та відтворює їх по пам'яті, паралельно слухаючи аудіо– запис. Кожен аудіозапис містить речення з перекладом і дає вам час на повторення. Усі аудіозаписи виконані носіями мови. Це дає можливість практикувати акценті переймати правильну вимову. Заняття триває 30 хвилин і являє собою аудіо-матеріал з текстовою опорою. Навчання мові, таким чином, відбувається за рахунок активної участі в комунікації, що значно поліпшує вимову.

Під час вивчення іноземної мови студенти із затримкою психічного розвитку (ЗПР) зазнають певних ускладнень: уповільнено відбувається засвоєння лексичного матеріалу, синтаксичних конструкцій та активне застосування їх в усному мовленні; ускладнене сприймання граматичних категорій та застосування їх на практиці. Граматично складно побудоване мовлення їм не засвоїти, оскільки ступінь навченості іноземної мови залежить від загального рівня розвитку студента. Але ці студенти зможуть опанувати іншу мову на рівні свого розвитку. Для таких студентів характерним є виникнення проблем під час аудіювання, особливо зв'язних текстів, діалогічного мовлення, оскільки в них спостерігаються труднощі звукового аналізу й фонематичного слуху. Вони нечітко сприймають звернене мовлення, не диференціюють схожі звуки. Діти з діагнозом ЗПР оволодівають основними видами мовленнєвої діяльності: читанням, говорінням (усним мовленням), аудіюванням. Письмо на всіх етапах навчання використовується лише як засіб навчання. Основна мета вивчення іноземної мови в таких класах – розвивальна, «не знання, а розвиток». Тому на заняттях іноземної мови необхідно розвивати в студентів пам'ять, мовлення, сприймання, мислення та кругозір. Варто використовувати такі форми, методи та прийоми:

1) цікаві дидактичні вправи й завдання, метою яких є навчання учнів диференціювати слова зі схожими звуками та літерами;

2) спрощення вимог до подання граматичних конструкцій;

3) забезпечення покрокового формування навичок мовленнєвої діяльності; 4) широке використання наочності, комп'ютерних навчальних програм під час презентації мовного матеріалу.

Під час вивчення іноземної мови студентами з обмеженими можливостями ефективним є використання інтерактивних технологій

навчання, таких як: робота в парах, трійках, «Карусель», «Акваріум», «Мікрофон», незакінчені речення, «Мозковий штурм», коло ідей, розігрування ситуацій у ролях (рольова гра, імітація), дискусія, ток-шоу тощо. Інтерактивні види роботи дають студентам з особливими потребами можливість переносити набуті раніше знання, сформовані вміння й навички на нові види діяльності та ситуації мовленнєвої взаємодії, що сприяє вдосконаленню комунікативного досвіду. Під час застосування різних форм інтерактивної діяльності студенти з особливими потребами працюють у групі однолітків, де вони можуть досить вільно висловити свої думки, мобілізувати знання, проявити творчий, організаторський та лідерський потенціал. До роботи залучається ще й подвійна мотивація: мотив прояву особистості та самоствердження у групі та мотив досягнення колективної мети. Описані види інтерактивної навчальної діяльності студентів з особливими потребами у процесі оволодіння ними англійською мовою за своїм змістом і формами виконання сприяють удосконаленню не лише іншомовного комунікативного досвіду, а й успішній соціалізації (Чиж: 2017, 153). Отже, більш продуктивно відбувається процес саморозвитку особистості з особливими потребами.

Висновки. Сьогодні практично неможливо уявити наше життя без знання іноземної мови. У сучасній системі освіти посилення інтересу до вивчення іноземної мови обумовлено євроінтеграційними процесами, а також глобалізацією всіх сфер життя. Вивчення іноземної мови має велике значення для кожної дитини, у тому числі для дитини з особливими потребами.

Отже, вивчення студентами з особливими освітніми потребами іноземної мови у ВНЗ є складовою частиною професійного і особистісного розвитку. Проблеми, які виникають в процесі навчання, можуть бути вирішені на сучасному етапі за допомогою існуючих наочних і технічних засобів. Це, в свою чергу, створює педагогічні умови для компенсації і корекції, вирішуючи певні проблеми в процесі розвитку особистості. Сьогодні викладачі англійської мови більшості навчальних закладів володіють лише загальною методикою викладання цієї мови, проте для ефективного навчання студентів з особливими освітніми потребами їм бракує спеціальних знань, зокрема того, як формувати вимову, розвивати усне мовлення, письмо тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волошина О. Підготовка майбутніх учителів іноземної мови до роботи в інклюзивних класах. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер.: Педагогіка. 2016. № 4. С. 142–149.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
3. Казачінер О.С. Використання методу ігротерапії у навчанні іноземної мови. Молодий вчений. 2016. № 2. С. 276–280.
4. Казачінер О.С. Методологічні підходи до дослідження проблеми розвитку інклюзивної компетентності вчителів філологічних дисциплін у післядипломній освіті. Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. пр. 2017. № 2. С. 124–128.
5. Каминін І.М. Впровадження принципів інклюзивної освіти в процес навчання англійської мови в школі. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/9>, 2016.
6. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : «Самміт-Книга», 2009. 272 с.
7. Софій Н. З., Найда Ю. М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Даниленко Л. І. Київ, 2007. 128 с.
8. Чиж С.Г. Інтерактивні шляхи реалізації комунікативного підходу до вивчення іноземної мови дітьми з особливими потребами. URL : http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_75/part_3/32.pdf, 2017. С.149-153.
1. 9. Шапочка К.А. Підготовка вчителів іноземної мови до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. URL: <http://int-konf.org/ru/2014/suchasnij-sotsiokulturnij-prostir-2014-17-19-09-2014-r/877>
9. Шапочка К.А. Формування соціокультурної компетенції засобами перекладу в умовах інклюзивного навчання. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка. 2016. № 4. С. 136–142.
10. Щерба Н.С. Інклюзивне навчання іноземної мови старшокласників з порушеннями функцій опорно-рухового апарату: особливі освітні потреби та адаптаційні заходи. Журнал «ScienceRise: Pedagogical Education». 2018. № 4 (24). С. 20–24.

REFERENCES

1. Voloshyna O. Pidgotovka maibutnix uchyteliv inozemnoi movy do roboty v inkluzyvnykh klasakh. [Preparation of future foreign language teachers to the work in inclusive classes]. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedagogichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Ser.: Pedagogika. 2016. № 4. С. 142–149 [in Ukrainian].
2. Honcharenko S. Ukrainskyi pedagogichnyi slovnyk. [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv: Lybid, 1997. 376 s. [in Ukrainian].
3. Kazachiner O.S. Vukorystannia metodu ihoterapii u navchanni inozemnoi movy [The use of the method of game therapy in teaching of foreign language]. Molodyi vchenyi. 2016. № 2. С. 276–280 [in Ukrainian].
4. Kazachiner O.S. Metodolohichni pidkhody do doslidzhennia problem rozvytku inkluzyvnoi kompetentnosti vchyteliv filolohichnykh dystsyplin u pisladyplomnii osviti [Methodological approaches to the study of the problem of the development of inclusive competence of teachers of philological disciplines in the postgraduate education]. Vytoky pedahohichnoi maisternosti: zb. nauk. pr. 2017. № 2. С. 124–128 [in Ukrainian].
5. Kamynin I. M. Vprovadzhennia pryntsyviv inkluzyvnoi osvity v protses navchannia anhliiskoi movy v shkoli. [Implementation of the principles of inclusive education in the process of learning English in school]. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/9>, 2016 [in Ukrainian].
6. Kolupaieva A.A. Inkluzyvna osvita: realii ta perspektyvy. [Inclusive education: realities and prospects]. : monohrafiia. Kyiv: «Sammit-Knyha», 2009. 272 s. [in Ukrainian].
7. Sofii N. Z., Naida Iu. M. Kontseptualni aspekty inkluzyvnoi osvity.[Conceptual aspects of the inclusive education]. Inkluzyvna shkola: osoblyvosti organizatsii ta upravlinnia : navch-metod. posib. / za zah.red. Danylenko L. I. Kyiv, 2007. 128 s. [in Ukrainian].
8. Chyzh S.H. Interaktyvni shliakhy realizatsii komunikaryvnoho pidkhodu do vyvchennia inozemnoi movy ditmy z osoblyvymy potrebamy. [Interactive ways of the realization of communicative approach to learning of foreign language by children with special needs]. URL : http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_75/part_3/32.pdf, 2017. С. 149-153 [in Ukrainian].
9. Shapochka K. A. Pidhotovka vchyteliv inozemnoi movy do roboty z ditmy z osoblyvymy osvitnimy potrebamy. [Preparation of foreign language teachers to the work with children with special educational needs.]. URL: <http://int-konf.org/ru/2014/suchasnij-sotsiokulturnij-prostir-2014-17-19-09-2014-r/877> [in Ukrainian].
10. Shapochka K. A. Formuvannia sotsiokulturnoi kompetentsii zasobamy perekladu v umovakh inkluzyvnoho navchannia. [Formation of sociocultural competence by means of translation in conditions of the inclusive education]. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedagogichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Ser.: Pedagogika. 2016. № 4. С. 136–142 [in Ukrainian].
11. Shcherba N. S. Inkluzyvne navchannia inozemnoi movy starshoklasnykiv z porushenniamy funktsii oporno-rukhovoho aparatu : osoblyvi osvitni potreby ta adaptatsiini zakhody. [Inclusive learning of foreign language of high school students with violations of functions of the musculoskeletal system: special educational needs and adaptation measures]. Zhurnal «ScienceRise: Pedagogical Education». 2018. № 4 (24). С. 20–24 [in Ukrainian].